

Kovář, Josef Jan

K pravěkému a slovanskému osídlení senoradského hradiska

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická.
2007-2008, vol. 56-57, iss. M12-13, pp. [139]-144

ISBN 978-80-210-4894-2

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113724>

Access Date: 29. 11. 2024

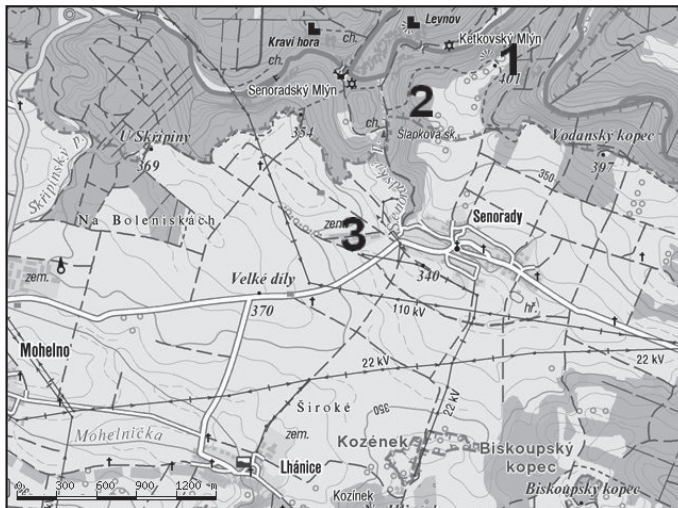
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K PRAVĚKÉMU A SLOVANSKÉMU OSÍDLENÍ SENRADSKÉHO HRADISKA

JOSEF JAN KOVÁŘ

Hradisko¹ na katastru jihomoravské obce Senorady (dříve okr. Třebíč, nyní Brno-venkov) patří mezi nejznámější pravěké lokality v prostoru jihozápadní Moravy (obr. 1). Pro odbornou veřejnost bylo objeveno koncem 19. století (ČA-PEK 1884) a až do dnešních dnů vznikly činnostmi profesionálních i amatérských badatelů poměrně rozsáhlé kolekce nálezů, které jsou na toto výšinné sídliště lo-

Obr. 1. Senorady, okr. Brno-venkov. Orientační mapa okolí obce s vyznačenými lokalitami. 1: „Na hradiskách“ – hradisko; 2: „Malá skála“ – přírodní útvar; 3: „U kříže/Červenice“ – halátské sídliště.

¹ Problematiku rozdílného označování výšinných opevněných sídlišť v Čechách a na Moravě shrnul např. M. Čížmář (2004, 74). Poněvadž tento příspěvek pojednává o moravské lokalitě, je dle moravského autora a vyjde v periodiku vydávaném přední moravskou univerzitou, je v textu důsledně užíváno tradičního moravského pojmu „hradisko“. Toto označení je dle sdělení S. Oplatka z Ústavu slavistiky FF MU plně srovnatelné s českým pojmem „hradiště“, a to jak z hlediska významového, tak z hlediska spisovnosti.

kalizovány². Bohužel se v drtivé většině případů jedná o soubory získané za blíže neznámých okolností, k nimž v současné době neexistuje dokumentace a nejsou známy ani metody jejich pořízení. Vypovídací hodnota těchto starých sbírek bývá díky tomu jen omezená a poznatky získané jejich rozbořením je nezbytné dále prověřovat. Zářným příkladem takto postižené lokality je právě senoradské hradisko (KOVÁŘ – PLŠKOVÁ 2007), u něhož je situace komplikována i záměnou traťových názvů v části odborné literatury (KOVÁŘ 2008).

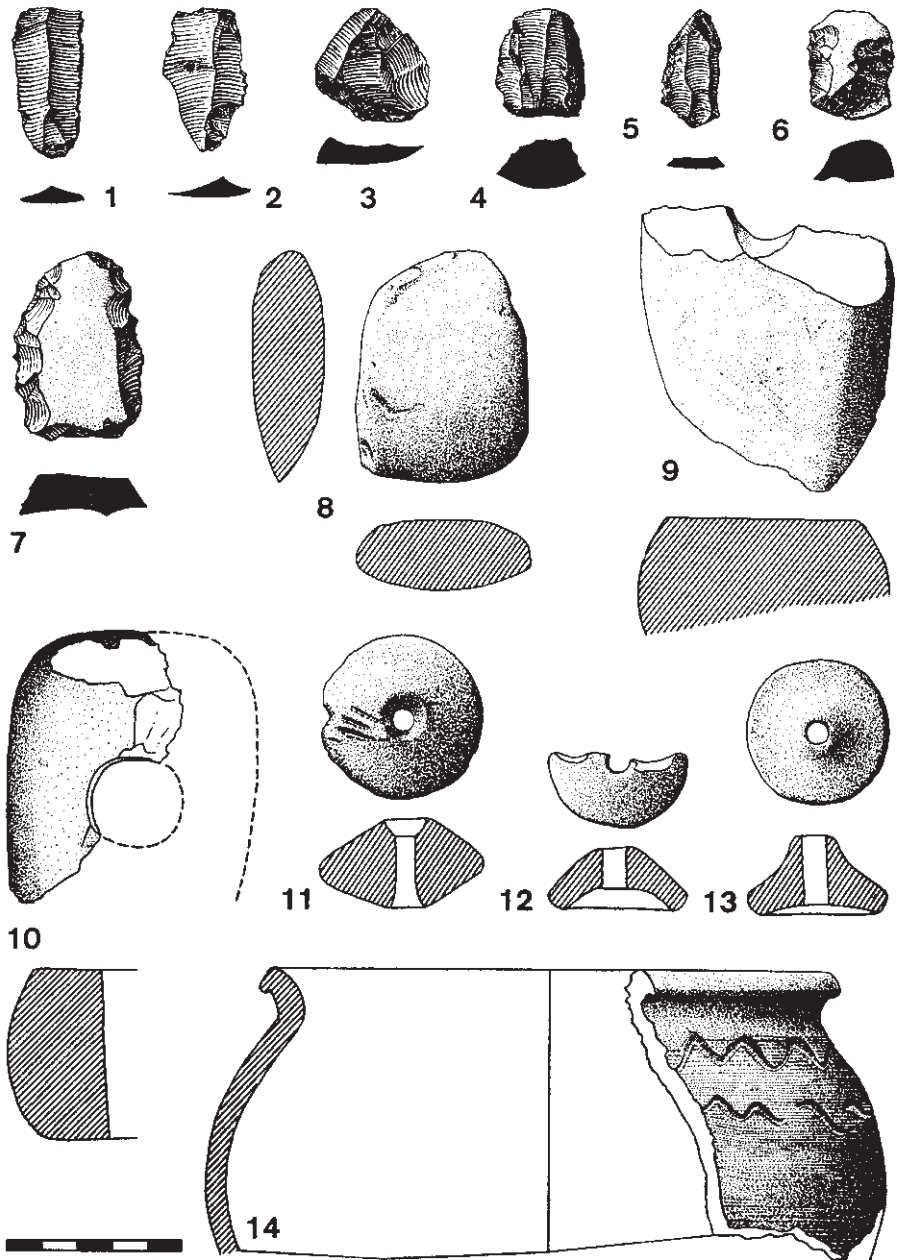
Jedním z problémů týkajících se senoradského hradiska je otázka jeho raně středověkého osídlení. S touto hypotézou přišel jako první I. L. Červinka (1928, 134), a to na základě jména obce a způsobu opevnění hradiska. K oživení úvah o slovanském osídlení hradiska pak došlo v 80. letech 20. století po publikaci ojedinělého fragmentu raně středověké keramiky z tzv. Jeřábkovy sbírky (MĚŘÍNSKÝ 1977/1978). V současné době se názory různí, část badatelů přiznává slovanské přítomnosti na senoradském hradisku statut příležitostného osídlení (LUTOVSKÝ 2001, 295), jiní badatelé nepovažují raně středověké osídlení na této lokalitě za prokázané (ČIŽMÁŘ 2004, 228). Stopy po slovanském osídlení hradiska nezjistil ani záchranný výzkum v roce 2006 (KOVÁŘ – VOKÁČ 2007). Cílem tohoto příspěvku je opětovně prověření lokalizace jediného dosud známého hmotného dokladu raně středověkého osídlení v Senoradech. Časový interval, který od vyhodnocení Jeřábkovy kolekce mezitím uplynul, pak umožňuje doplnit některé nově získané poznatky i u jejích pravěkých artefaktů³.

Malá kolekce archeologických nálezů ze sbírky R. Jeřábka z Valašského Meziříčí je v současné době uložena v Moravském zemském muzeu v Brně. Tyto artefakty jsou svými popiskami lokalizovány na katastr obce Senorady. Pravěká keramika je v souboru zastoupena třemi eneolitickými přesleny (obr. 2: 11–13), z nichž jeden (obr. 2: 13) může být i halštatský. Artefakty jsou lokalizovány pouze rámcově názvem obce (MĚŘÍNSKÝ 1977/1978, 279, 281). Podobné přesleny z eneolitu (zatím nepublikovány) byly na katastru Senorad získány až dosud pouze z hradiska v trati „Na hradiskách“ (nepřesně označované i jako „Velká skála“, „Malá skála“ či „Hrubá skála“) severně od obce (jde o jediné hradisko na katastru obce Senorady). Výjimku představuje jen blíže nelokalizovaný přeslen uložený v Muzeu Vysočiny v Třebíči (i. č. PA 742). Je však třeba uvést, že nálezy zejména broušené industrie z povrchových sběrů indikují možné eneolitické lokality i v dalších částech senoradského katastru. Poněkud jiná je situace v halštatu, kdy v letech 1960 a 1963 byl F. Floriánem získán keramický materiál včetně přeslenu z již dříve známého sídliště horákovské kultury v tratích „U kříže“ či „Červenice“ západně od obce u silnice na Mohelno⁴. Do trati „Malá skála“, nesprávně ztotožňované s tratí „Na hradiskách“, se pak hlásí pouze několik fragmentů horákovské keramiky opět

² Tyto soubory jsou uloženy v Moravském zemském muzeu (MZM) v Brně a v Muzeu Vysočiny (MV; dříve Západo-moravské muzeum) v Třebíči.

³ Stručné shrnutí problematiky lokalizace Jeřábkovy sbírky viz KOVÁŘ – PLŠKOVÁ 2007, 191.

⁴ Za informace děkuji M. Vokáčovi.

Obr. 2. Senorady, okr. Brno-venkov. Archeologické nálezy z Jeřábkovy sbírky (podle MĚŘÍNSKÝ 1977/1978).

ze sbírky F. Floriána (PODBORSKÝ 1972, 45), což však bude nutno prověřit (ČIŽMÁŘ 2004, 228). Nesporně eneolitické přesleny lze tedy podle současných poznatků blíže lokalizovat asi nejlépe do prostoru hradiska v trati „Na hradiskách“, u třetího exempláře (obr. 2: 13) připadá v úvahu více možností lokalizace.

Jeřábková sbírka obsahovala celkem 7 kusů štípané industrie. Tyto artefakty byly jako jediné přesněji lokalizovány dosud zachovanou popiskou „Senorady u Mohelna. Trať: Velká skála. Hradisko“. Lze tedy předpokládat, že byly získány z hradiska v trati „Na hradiskách“, případně z přírodního útvaru „Velká skála“ u jihozápadní části plochy hradiska, který byl začleněn do systému opevnění lokality. Současný stav poznání umožňuje bližší surovinové určení těchto artefaktů. Jedná se o eneolitickou (?) srpovou čepel s retuší ze silicitu glacigenních sedimentů (obr. 2: 1), surovinově blíže neurčitelnou přepálenou čepel s náznaky retuše (obr. 2: 2), úštěp z rohovce typu Krumlovský les (KL) I (obr. 2: 3), vytěžené čepelové jádro KL II (obr. 2: 4), zahrocenou čepel KL II (obr. 2: 5), škrabadlovitě upravený přepálený fragment valounu KL (obr. 2: 6) a drasadlo KL II (obr. 2: 7)⁵. S výjimkou dálkově importovaného silicitu glacigenních sedimentů se jedná o regionální suroviny. Je možno konstatovat, že surovinovým spektrem se kolekce neodlišuje od jiných souborů štípané industrie získávaných jak přímo na katastru obce Senorady, tak i v okolním regionu⁶.

Broušenou industrii zastupují tři kusy. Prvním z nich je mírně trapézovitá sekerka snad z eneolitu (obr. 2: 8), zhotovená ze zelené břidlice, jejíž magnetická susceptibilita ($0,38-0,41 \times 10^{-3}$ SI jednotek) vylučuje typ Želešice. Dalším artefaktem je zlomek velkého sekeromlatu (obr. 2: 9) z dioritového porfyritu (magnetická susceptibilita $0,71 \times 10^{-3}$ SI jednotek) a datovatelný rámcově do mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou (MMK) či obecně do eneolitu. Posledním artefaktem je tyl nejspíše eneolitického sekeromlatu (obr. 2: 10), jenž byl vyroben snad z paleandezitu (magnetická susceptibilita $0,30-0,37 \times 10^{-3}$ SI jednotek)⁷. Všechny tyto artefakty byly ve sbírce R. Jeřábka opět lokalizovány pouze rámcově na katastr obce. Nejvíce nálezů broušené kamenné industrie MMK či eneolitu pochází ze senoradského hradiska v trati „Na hradiskách“ (zatím nepublikovány), tento typ artefaktů je ovšem nalézán i na dalších tratích katastru (KOŠTUŘÍK – KOVÁRNÍK – MĚŘÍNSKÝ – OLIVA 1986, 236), proto je přesnější lokalizace nástrojů z Jeřábkovy sbírky bez alespoň základní dokumentace jejich nálezových okolností prakticky nemožná.

Obdobná je situace i u raně středověkého fragmentu keramiky (obr. 2: 14), pomocí něhož je v současné době částí badatelské obce běžně dokládáno slovanské osídlení senoradského hradiska (např. LUTOVSKÝ 2001, 295). Navzdory intenzivním povrchovým sběrům a omezeným výkopům na hradisku již od konce 19. století zůstává tento střep stále zcela ojedinělý. Žádné známky raně středověkých aktivit nepřinesl ani záchranný výzkum lokality v roce 2006 (KOVÁŘ – VOKÁČ

⁵ Za určení děkuji M. Vokáčovi a M. Kučovi.

⁶ Za informace děkuji M. Kučovi a M. Vokáčovi.

⁷ Za určení a informace děkuji A. Přichystalovi a M. Vokáčovi.

2007), čímž byla podle všeho vyvrácena domněnka I. L. Červinky (1928, 133) o slovanském původu senoradského hradiska.

Při prověřování lokalizace raně středověkého keramického fragmentu z Jeřábkovy sbírky se ukázalo, že informace o jeho původu jsou mizivé. Jediným vodítkem při pokusu o lokalizaci střepu je popiska s názvem obce, což je však zcela nedostatečné za situace, kdy o způsobu získání tohoto artefaktu (a vlastně i celé sbírky) není známo vůbec nic. Nevíme tak, zda byla Jeřábkova valašskomeziříčská sbírka pořízena jednorázově či postupně, ani zda se jedná o nálezy z jediné lokality či z více míst na senoradském katastru. Nečetnost a určitá kompaktnost kolekce sice naznačuje spíše možnost jednorázového získání, ale bez alespoň základní dokumentace se téměř ve všech ohledech pohybujeme v oblasti pouhých dohadů. S výjimkou štípané industrie lokalizované do prostoru „Velká skála. Hradisko“ to platí o všech ostatních artefaktech Jeřábkovy sbírky včetně raně středověkého střepu, který tak za dané situace dokládá nanejvýš osídlení katastru obce, nikoli konkrétní lokality.

Přestože Z. Měřinský (1977/1978, 281) při publikaci své domněnky o příslušnosti tohoto nálezu k senoradskému hradisku nabádal k opatrnosti a nezbytnosti dalšího prověření (srov. KOŠTUŘÍK – KOVÁRNÍK – MĚŘÍNSKÝ – OLIVA 1986, 155, pozn. 16), nestalo se tak a nepodložená spekulace o slovanském osídlení senoradského hradiska se nekriticky šířila dále. Tak byla lokalita zařazena i do Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (LUTOVSKÝ 2001), což nepochybně potěšilo rodáky ze Senorad a vlastivědné badatele z okolních obcí (k nimž původem patří i autor tohoto příspěvku), ovšem s ohledem na výše zmíněná fakta vyznívá poněkud kuriózně.

Problematičnost hypotézy o slovanském osídlení senoradského hradiska ještě zvyšuje nejstarší dochovaná zpráva o této lokalitě z pera V. Čapka (1884, 124). Již tehdy byla plocha hradiska proměněna v pole. Je tedy s podivem, že žádný z badatelů dosud nepřihlédl k možnosti, že by ojedinělý výskyt slovanského střepu na ploše hradiska mohl souviset se zemědělskými pracemi.

Vzhledem k naprosté absenci jiných dokladů o osídlení hradiska v raném středověku, než je keramický fragment z Jeřábkovy sbírky, je tedy nutné konstatovat, že v současné době nejsou k dispozici poznatky, které by jednoznačně prokázaly jiné než pravěké osídlení. Řešení tohoto problému může přinést jedině archeologický výzkum lokality.

Literatura

- ČAPEK, V. 1884: Z Oslavan. Časopis Vlastivědného a muzejního spolku v Olomouci I, 124.
ČERVINKA, I. L. 1928: Slované na Moravě a říše Velkomoravská. Brno.
ČIŽMÁŘ, M. 2004: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku. Praha.
KOŠTUŘÍK, P. – KOVÁRNÍK, J. – MĚŘÍNSKÝ, Z. – OLIVA, M. 1986: Pravěk Třebíčska. Brno – Třebíč.
KOVÁŘ, J. 2008: Hradisko u Senorad (okr. Brno-venkov): Quod nomen? Vlastivědný věstník moravský LX/I, 98–100.

- KOVÁŘ, J. – PLŠKOVÁ, L. 2007: Hradisko u Senorad: tehdy a teď. Otázka vypovídací hodnoty starých archeologických sbírek na příkladu neolitické a eneolitické lokality z jihozápadní Moravy. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 25. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska. Hradec Králové, 189–194.
- KOVÁŘ, J. – VOKÁČ, M. 2007: Senorady (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 48, 369.
- LUTOVSKÝ, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1977/1978: Několik archeologických nálezů z okolí Senorad (okres Třebíč), Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 22–23, 279–281.
- PODBORSKÝ, V. 1972: Jihomoravská halštatská sídliště II, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 17, 5–54.

ZUR PRÄHISTORISCHEN UND SLAWISCHEN BESIEDLUNG DES BURGWALLS IN SENORADY

Schon seit der Zeit von I. L. Červinka (1928, 134) behauptet man in der Fachliteratur (obwohl nicht einstimmig), dass der Burgwall bei der Gemeinde Senorady (Bez. Brno-venkov) auch im Frühmittelalter besiedelt war. Den einzigen Stützpunkt für diese Behauptung liefert ein keramisches Fragment (Abb. 2: 14) aus der Sammlung von R. Jeřábek, aufbewahrt im Mährischen Landesmuseum in Brno (Abb. 2). Die Umstände, unter denen diese Sammlung entstand, sind nicht bekannt und auch die Lokalisierung der Funde ist nicht ausreichend. Nur das Ensemble von 7 Stück Spaltindustrie (Abb. 2: 1–7) stammt höchstwahrscheinlich aus dem Burgwall in der Lage „Na hradiskách“ (Abb. 1: 1), während die anderen Artefakte – einschließlich des oben erwähnten, keramischen Fragments – nur allgemein in den Kataster der Gemeinde Senorady lokalisiert werden können. Trotz der mehr als hundertjährigen Anstrengung von Berufs- sowie Amateurarchäologen verfügen wir also über keine Funde, welche die frühmittelalterliche Besiedlung auf der Fläche des Burgwalls von Senorady belegen würden. Das vereinzelt Vorkommen von einer slawischen Scherbe, wo immer sie gewonnen worden sein mag, kann zudem noch mit Feldarbeiten zusammenhängen, ob frühmittelalterlichen oder späteren Alters. Die Endlösung des Problems könnte nur eine archäologische Untersuchung der Fundstelle liefern.

In dem Beitrag werden auch neue Erkenntnisse über die prähistorischen Artefakte aus der Jeřábek-Sammlung präsentiert, vor allem mit Hinblick auf die Herkunft der Rohstoffe. Die Spaltindustrie war vorwiegend aus Hornstein vom Typ Krumlovský les I (Abb. 2: 3) und Krumlovský les II (Abb. 2: 4, 5, 7) gefertigt, d. h. aus Rohstoffen regionaler Herkunft. Importiert wurde nachweisbar nur der baltische Feuerstein (Abb. 2: 1). Geschliffene Industrie ist aus grünem Schiefer (Abb. 2: 8), dioritischem Porphyrit (Abb. 2: 9) und vermutlich aus Paläoandesit (Abb. 1: 9) gefertigt.

Abb. 1. Senorady, Bez. Brno-venkov. Orientierungskarte von der Umgebung der Gemeinde mit angezeichneten Fundstellen: 1: „Na hradiskách – Burgwall; 2: „Malá skála“ – Naturgebilde; 3: „U kříže/Červenice“ – hallstattzeitliche Siedlung.

Abb. 2. Senorady, Bez. Brno-venkov. Archäologische Funde aus der Jeřábek-Sammlung (nach MĚŘÍNSKÝ 1977/1978).

Mgr. Josef Jan Kovář
Vlastivědné muzeum Jesenicka
Zámecké náměstí 1
790 01 Jeseník
muzeum.kovar@jen.cz
faber@phil.muni.cz